

JOGÁLLAMISÁG, ALKOTMÁNYOSSÁG, BÍRÓI FÜGGETLENSÉG A SZUVERENITÁS HISTORIKUS TÜKRÉBEN

LIKTOR ZOLTÁN ATTILA

Az utóbbi években gyakori beszédtemává vált a szuverenitás, a jogállam és a bírói függetlenség kérdésköre.¹ Ezeket az alapvetően jogi fogalmakat a politika és a média hajlamos az eredeti jelentésüktől és rendeltetésüktől eltérően, a politika aktuális érdekeinek megfelelően értelmezni és magyarázni, sőt politikai fegyverként használni. Arról nem is szólva, hogy sokszor megpróbálnak más országok jogrendjétől elvárni valamiféle általános „nemzetközi mércét”, miközben ilyen általános mérce nem létezik – vagy ha mégis, akkor azt legalább is az angolszász, francia, német joghoz „kötelező” mérni –, hiszen az országok különböző történeti fejlődése, saját szokásai mentén azoknak a fogalmaknak a tartalma szükségképp el fog térni másokétól. Az érdekesség kedvéért tehetnénk fel például a kérdést, hogy milyen demokrácia az, ahol a kormányfő személyéről nem a parlament dönt, hanem az, hogy az adott személy a pártjának, az előző elnök-miniszterelnök lemondása után, ellenjelölt hiányában vezetője lett, az örökös jogon uralkodó király pedig kinevezte miniszterelnökké – amint az Rishi Sunak esetében történt Nagy-Britanniában? Demokrácia-e az olyan ország, ahol az állampolgárnak esélye sincs arra, hogy a legmagasabb közjogi méltóságot, az államfői tisztet betöltse, mert arra csak születési kiváltságánál fogva, az uralkodócsalád tagjaként jogosult valaki, mint az többek között Nagy-Britanniában, Belgiumban, Luxemburgban, Hollandiában, Dániában, Svédországban vagy Spanyolországban van? Mennyire valósítja meg a hatalmi ágak elválasztását, hogy a végrehajtó hatalom egyik kulcsfigurája, az alelnök egyben a törvényhozás felsőházának, a szenátusnak az elnöke – ahogyan azt az Amerikai Egyesült Államokban látjuk?² Mennyire felel meg a független igazságszolgáltatásnak az, hogy a legfőbb ügyészt a kormányfő javaslatára nevezi ki az uralkodó, és ha bukik a kormány, bukik vele a legfőbb ügyész is – amint az ma Spanyolországban van?³ Mennyire felel meg a bírói függetlenség eszmeiségének, hogy az országos bírói tanácsot nem maguk a bírások választják, hanem a törvényhozásban a poli-

1 VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Századvég, Bp. 2015., VARGA Csaba: *Jogállamiság – viták közegében*. Ludovika Egyetemi, Bp. 2022.

2 *The Constitution of the United States*. I. cikk, 3. szakasz.

3 *Constitución española de 1978*, 124.4. cikk és 50/1981 törvény, *de 30 de diciembre, por la que se regula el Estatuto Orgánico del Ministerio Fiscal*, 31. e) cikk

tikai pártok erőviszonyainak, politikai alkujának megfelelően állítják fel, amint az ismételt Spanyolországban jellemző, ahol a 2013-ban felállított, ötéves mandátumra megválasztott tanács 2018 óta ügyvezető tanácsként még mindig hivatalban van, mert nem sikerült politikai alkut kötni a parlamenti pártok között az új bírói tanács személyi összetételét illetően? Mennyire egyeztethető össze a bírói függetlenség és a pártatlanság elvével, hogy Luiz Inácio Lula da Silva brazil elnök kinevezte a Szövetségi Legfelsőbb Bíróság tagjává saját igazságügyminiszterét, majd azt követően egy rendezvényen arról beszélt, hogy mennyire boldog, hogy sikerült egy kommunistát kinevezni a Legfelsőbb Bíróságra? A sor folytatható.

A Szent Korona országai –
Balra: a középkorban a Magyar Királyság befolyása alatt álló területek és jobbra: Magyarország a Mohácsi vész idején (Országos Széchényi Könyvtár)

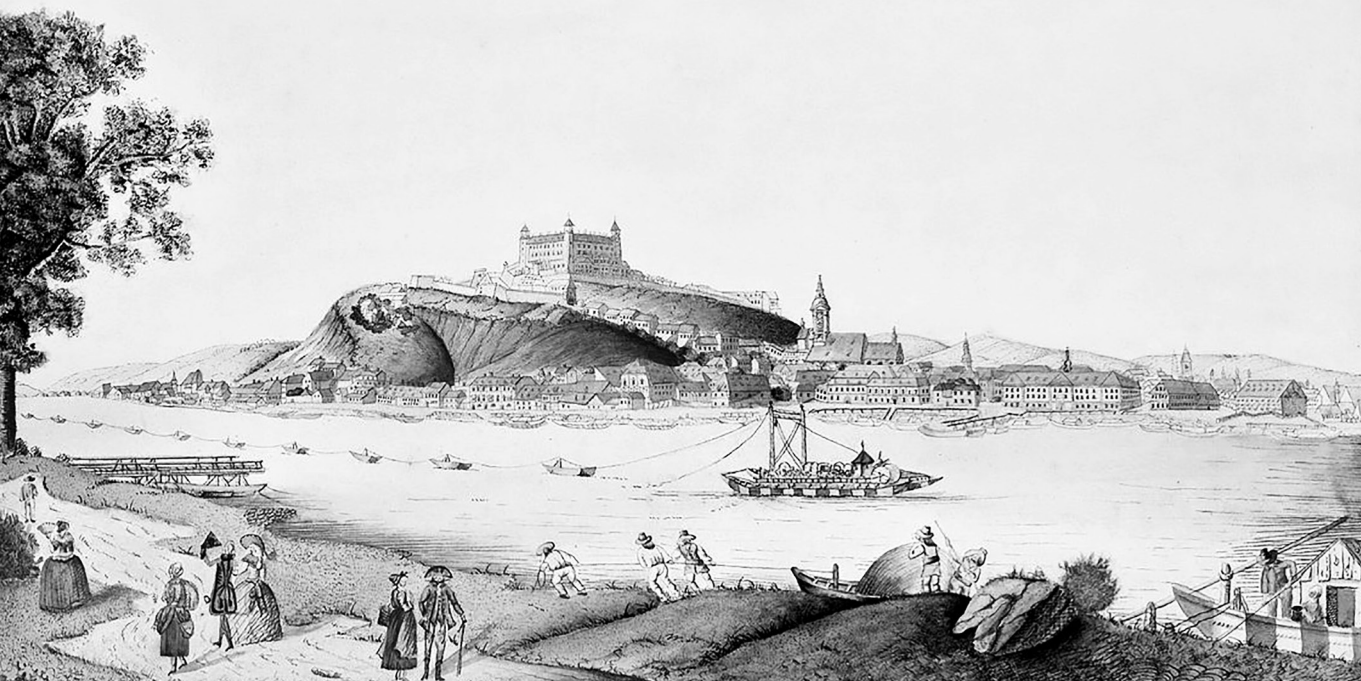
JOG ÉS ÁLLAMISÁG

Az Európai Unióban és a nemzetközi beszédterben sokszor úgy emlegetik Magyarországot, mint a volt szocialista országok egyikét, ahol a jogállamiságot csak 1989-ben ismerték meg, mintha a 20. század diktatúrái nem csak megszakították volna az évezredes magyar alkotmányfejlődést. Magyarország valóban csak három és fél évtizede nyerte vissza önállóságát, de a szuverenitásért folytatott küzdelem jóval régebbre nyúlik vissza, mint a II. világháború. A jogállamiság, a bírói függetlenség eszmeiségével sem a 20. század utolsó évtizedében találkozott először az ország. Az 1989-es rendszerváltáskor „az alkotmánybírák egyetértettek abban, hogy Magyarország történelme során általában jogállam volt, történelmi alkotmányában sok a haladó, tovább viendő, megőrzendő és kibontakoztatandó elem”⁴.

Érdeemes hát visszatekinteni az évszázadok tapasztalatára, különösen is, hogy az ország kormányzása vagy akár a bírói függetlenség terén kerek évfordulóira emlékezhe(t)ünk 2023–24-ben. Hazánk azon nagyon kevés európai országok közé tartozik, amelyek több mint ezeréves (jog)államiságot tudhatnak maguk mögött. Ennek az ezer ének a döntő része – a történelmi megrázkódtatásokat (idegen megszállásokat) leszámítva – szerves és természetes fejlődést mutat egészen a II. világháborúig.

A szuverenitás, a jogállamiság, illetve a bírói függetlenség kérdésköre kapcsán a másokkal való együttélés terén Magyarországnak évszázados tapasztalata van, gondoljunk csak az 1526 és 1918 közötti időszakra, amelynek ismerete a mai vitákhoz jó tanulsággal szolgálhat. Magyarország ma az Európai Unió része, de a szuverenitásunkról – ahogyan a megelőző évszázadokban sem – nem mondtunk le, az Alaptörvény – annak is E cikk 2. bekezdése – ezzel kapcsolatban világosan fogalmaz:

⁴ ZLINSZKY János: *Mit jelképez ma Werbőczy? = A Hármaskönyv 500. évfordulóján.* szerk. CSEHI Zoltán – SZABÓ István – SCHANDA Balázs – VARGA Zs. András, Pázmány Press, Bp. 2015. 13–19.

Fő város –

A magyar országgyűlések és kormányzések székhelyéül szolgáló Pozsony a 18. században (Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria)

„Magyarország az Európai Unióban tagállamként való részvétele érdekében nemzetközi szerződés alapján – az alapító szerződésekből fakadó jogok gyakorlásához és kötelezettségek teljesítéséhez szükséges mértékig – az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja”.

Nézzük hát a Mohácstól a kiegyezésen át egészen a II. világháború végéig érvényesülő – szó szerint és átvitt értelemben is vehető – jogfolytonosságot, annak különböző történelmi szakaszaiban.

A Magyar Királyság és a Habsburgok (1526–1918) – szuverenitás és együttműködés történelmi kontextusban

A Magyar Királyság élén a (kora)újkorban a Habsburg-ház állott, de Magyarország soha nem lett sem a Szent Római Birodalom (962–1806) része, sem pedig az osztrák örökös tartományoknak vagy később az Osztrák Császárságnak (1804–1918) a tartozéka. Magyarország nem lett sem birodalmi, sem pápai hűbér az évszázadok folyamán, hanem végig szuverén ország maradt, a Habsburgok uralma idején is. A *nemzeti királyság* alkotmányos, közjogi fogalom, már csak azért is, mert „a nemzeti királyság Werbőczy-féle fogalma összekapcsolódik az ország függetlenségének és egységének fogalmaival is. Az ország önállóságának és függetlenségének főbiztosítékát pedig az alkotmányos uralomban látták. [...] A nemzeti királyság eszméje kifejezte az egységes nemzet függetlenségét, sőt összekapcsolódott az alkotmányos uralkodással is. A nemzeti királyság Werbőczy szerint jelenti a magyar király függetlenségét, egyben alkotmányos uralmát és az ország egységét”⁵

Térjünk ki rá, hogy a (nemzetközi) történetírás által használt „Habsburg Monarchia” (1526–1848) fogalom jogilag valójában értelmezhetetlen, mint nemzetközi entitás az soha nem létezett, bár voltak császárok (II. József, Ferenc József) és befolyásos bécsi politikusok, akik egy osztrák (német) egyesített birodalmat kívántak volna Magyarországra rovasára létrehozni (különösen 1780–90

5 ILLÉS József: *Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története*. Rényi Károly, Bp. 1910. 167.

6 Lásd például: Robert Adolf KANN: *A History of the Habsburg Empire, 1526–1918*. University of California Press, Berkeley, 1980., Petr MATĀ – Thomas WINKELBAUER: *Die Habsburgermonarchie 1620 bis 1740. Leistungen und Grenzen des Absolutismusparadigmas*. Franz Steiner, Stuttgart, 2006., Robert John Weston EVANS: *Austria, Hungary, and the Habsburgs: Central Europe c. 1683–1867*. Oxford U. P., Oxford, 2008., PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA BTK TTI, Bp. 2016., Géza PÁLFFY: *Hungary between Two Empires (1526–1711)*. Indiana U. P., Bloomington, 2021.

és 1849–67 között). Valójában soha nem jött létre egy egységes „Habsburg-monarchia”, az állam három legalapvetőbb fogalmi elemei sem léteztek; nem volt ugyanis 1) közös állami – törvényhozó, végrehajtó, bírói – főhatalom, 2) közös terület, 3) közös népesség/nemesség (állampolgárság). Még az uralkodó személye sem volt közös, csupán *azonos*, az első törvény, amely ezt rögzíti, éppen a nőági öröklést biztosító 1723. évi II. tc. De nem volt közös jogrendszer és közös pénzrendszer sem. Amiről beszélhetünk, az egy Habsburg-hatalom Közép-Európában, de semmiképp nem állam, ha a monarchia alatt azt értjük. Sokkal inkább egy politikai, katonai, gazdasági együttműködésről beszélhetünk az évszázadok alatt (1526–1848), ahol voltak közös érdekeltségű ügyek, mint a védelem, valóban ugyanazon dinasztia uralma alatt. Később, az Osztrák–Magyar Monarchia (1867–1918) időszakában voltak bizonyos területek, ahol voltak közös ügyek, így a közös vám- és pénzrendszer, a közös hadsereg, közös külügy és az ezek fedezésére szolgáló pénzügy.⁷ De nem több.

A Magyar Királyi Helytartótanács (1724–1848) és a független felelős magyar minisztérium (1848/67–1918) jelentősége

Az ország szuverenitása 1526 után sem veszett el, bár az nem tudott teljes mértékben érvényesülni, mert a Habsburg uralkodó udvarát – a magyarországi oszmán hódítás következtében – Bécsben tartotta, ami egyértelmű tévesztést jelentett a magyar rendek számára,⁸ és bár hiába voltak a magyar kormányzások (tanácsok) Pozsonyban,⁹ a kormányzati döntéseket többségében mégiscsak Bécsben hozták.¹⁰ A magyar diéta a 16–17. században számos alkalommal lépett fel azért, hogy „méltóztassék a császári és királyi felség az ő hű magyarjainak az ügyeiben, magyarok tanácsával élni”.¹¹

A Habsburg-időszakban törvények sora rendelkezik arról, hogy a magyar kormányzervek (kancellária, kamara) nincs alárendelve a bécsi (udvari) kormányzerveknek, hanem azokkal egyenrangú,¹² amit a valóságban a politikai erőviszonyok miatt nem mindig sikerült érvényre juttatni, ezért az időről időre történő megerősítés. Világosan látszik azonban, hogy a magyar rendek próbálták a legérdekfeszítőbb kérdésben, az ország védelme kérdésében elérni azt, hogy a bécsi udvar, különösen a sztambuli Portával folytatandó tárgyalások során, magyarok nélkül ne intézkedhessen.¹³ Folytonos gondot okozott, hogy melyek voltak a tisztán magyar (értsd belső) ügyek, és melyek a közös érdekeltségű ügyek (pénzügyi segély, határvédelem, hadügyigazgatás, idegenek hivatalviselése Magyarországon, birodalmi seregek, idegen [végvári] katonaság), ami folytonos feszültséget provokált a bécsi udvar és a magyar országgyűlés között.¹⁴ A magyar rendek elvárták azonban, hogy „miképpen a tisztán idegen országokra néző ügyekben, magyarokat soha sem alkalmaznak; éppen úgy a tisztán és kizárólag Magyarország szabadságait és kiváltságait illetőkben is, idegeneket ne alkalmazzanak”.¹⁵

elérni, hogy a »
magyarok nélkül
ne lehessen intézkedni

7 *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár (1836–1868)*. szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Bp. 1896. [a továbbiakban: *CJH.*] 1867. évi XII. tc.

8 PÁLFFY Géza: A bécsi udvar és a magyar rendek a 16. században. *Történelmi Szemle*, 1999/3–4. 331–367.

9 *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár (1526–1608)*. szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Bp. 1899. [a továbbiakban: *CJH.*] 1542. évi (pozsonyi) 30. tc.

10 EMBER Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet I. Bp. 1946., FAZEKAS István: *A magyar udvari kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. BTK TTI, Bp. 2021. 20.

11 Többek között; *CJH.* 1569. évi 38. tc., 1588. évi 9. tc., *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár (1608–1657)*. szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Bp. 1900. [a továbbiakban: *CJH.*] 1613. évi 25. az 1630. évi 29. és az 1635. évi 28. tc.

12 Többek között; *CJH.* 1608. évi (k.e.) 5., 10., 1609. évi 21., 1622. évi 18., *Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár (1658–1740)*. szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Bp. 1901. [a továbbiakban: *CJH.*] 1715. évi 18. tc.

13 Többek között; *CJH.* 1618. évi 37., illetve az 1630. évi 36., 1647. évi 74., 1649. évi 7., 1655. évi 50., 1681. évi 4. tc.

14 KENYERES István: I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. *Történelmi Szemle*, 2003/1–2. 61–92. Uő.: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig. *Történelmi Szemle*, 2013/4. 541–568., PÁLFFY Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle*, 1996/2–3. 163–217., PÁLFFY Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitányhelyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 1997/2. 257–288., KENYERES István – PÁLFFY Géza: A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság had- és pénzügyigazgatásának fejlődése a 16–17. században. *Századok*, 2018/5. 1033–1076.

15 *CJH.* 1559. évi 8. tc.

A Magyar Királyság a 16–17. században önmagában képtelen volt az oszmánokat feltartóztatni – az erőviszonyok többszörös aránytalansága miatt –, és rászorult a Habsburgokra és a német birodalmi segélyekre, amely nélkül az új végvárrendszer kiépítése a 16. század második felében elképzelhetetlen lett volna. Hogy a számok beszéljenek: az 1576 és 1606 közötti három évtizedben a német birodalmi segélyek valamivel több mint 18 millió forintot tettek ki,¹⁶ miközben ezekben az években a Habsburgok magyarországi éves jövedelme a 800 ezer forintot nem haladta meg, az összes éves jövedelmük 2–2,5 millió forintot tett ki.¹⁷ Békeidőben a magyarországi végvárrendszer fenntartása 1,5–2 millió forintba került – azaz a magyarországi jövedelmek a felét, harmadát fedezték a védelmi költségeknek –, a tizenöt éves háború alatt a katonai költségek évi 5 millió forintra is rúgtak évente.¹⁸ A közös védelem kérdése (annak pénzügyi és katonai fedezete) létkérdés volt Magyarország számára, a magyar végvárrendszer pedig az osztrák örökös tartományok és a Német-római Birodalom számára, ami kölcsönös egymásra utaltságot mutatott. A közös védelem a 18–19. században is létkérdés volt; ne felejtjük, a Habsburgok a 18. században – az orosz cárokkal szövetségben is – még két háborúban (1736–39, 1787–91) alulmaradtak az oszmánokkal szemben, a 19. század elején a napóleoni francia agressziót szenvedte Európa, a 19. század jó része pedig az orosz–oszmán viszálykodással telt el Kelet-Európában és a Fekete-tengeren. Jó, ha nem feledjük, hogy az ország 1718-as teljes felszabadítása után a horvát-szlavón vármegyék egy részének, illetve egészen Erdélyig a déli vármegyék egy részének joghatóságát nem állították helyre, hanem az katonai határőrvidék elnevezés alatt a bécsi udvari haditanács közvetlen igazgatása alatt állt, és csak a 19. század utolsó harmadában (egészen pontosan 1873-ban) szüntették meg!¹⁹ Az első világháború után az angolszász és francia hatalmi érdekek azonban szétverték azt az évszázados egységet, amit a Habsburgok Közép-Európában megtartottak.

A 18. században – a Rákóczi-szabadságharc (1703–11) eredményeként – a 16–17. századi kaotikus állapotok után sikerült a kormányzati rendszert rendezni, és felállították a magyar királyi helytartótanácsot, és amint deklarálták, „a mondott tanács nem függ semmi udvari kormányzástól, hanem (mint királyi tanács) Ő legysz. felségétől. S a mi Ő legysz. felségéhez felterjeszteni valója van, azt saját alázatos levelével terjeszti fel. S Ő legszents. felsége a maga jóságos elhatározását (a dolgok és ügyek különfeleségéhez képest) vagy leirat vagy királyi rendelet útján tudatja ugyanazzal a tanáccsal”.²⁰ Habár az 1724 és 1848 közötti időszakban nem teljesült maradéktalanul a törvényben rögzített elvárás, és a bécsi kormányzati szervek időről időre beleavatkoztak a magyar ügyekbe, különösen II. József időszakában, nem véletlen, hogy a bitórló halála után a diéta leszögezte a következőket:

„Magyarország, a hozzá kapcsolt részekkel együtt, szabad és kormányzatának egész törvényes módját illetőleg (bele értve mindenféle kormányzásait) független, azaz semmi más országnak vagy résznek alá nem vetett, hanem saját állami léttel és alkotmánnyal bíró, s ennél fogva az 1715:III. tc., valamint az 1741:VIII. tc. és XI. cikkelyek rendelkezésének megfelelően, törvényesen megkoronázott örökös királyától, és így Ő szent felségétől s örökösaitól, Magyarország királyaitól, tulajdon törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára igazgató és kormányozható ország.”²¹

Az újabb és újabb megerősítések – a politikai erőviszonyok aránytalansága miatt – azonban továbbra sem tudták maradéktalanul biztosítani azt, hogy a bécsi kormányzati szervek ne avatkozzanak bele a magyar ügyekbe.

16 PÁLFFY Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. MTA BTK TTI, Bp. 2015. 160.

17 KENYERES István: *A Habsburg Monarchia és a Magyar Királyság pénzügyei és hadi költségei a 16. század közepétől a 17. század első harmadáig*. *Történelmi Szemle*, 2013/4. 541–568. 549.

18 KENYERES István: *A tizenöt éves háború és a Habsburg Monarchia = Európa elfeledett hadszíntere. A tizenöt éves háború és Magyarország (1591–1606)*. szerk. KANÁSZ Viktor – NAGY L. István, Magyarágkutató Intézet, Bp. 2021. 13–44. 33.

19 *CJH*. 1873. évi XXVII. tc.

20 *CJH*. 1723. évi 101. tc., EMBER Győző: *A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848*. M. Kir. országos Levéltár, Bp. 1940.

21 *CJH*. 1791. évi 10. tc.

» az 1848-as polgári átalakulás törvényesen zajlott le

Uralkodó rend –

Ferenc József királlyá koronázása 1867-ben, Székely Bertalan festménye a kecskeméti városháza közgyűlési termében (Wikimedia Commons)

Az 1848-as polgári átalakulás egyik követelése a (Béctől) független, (az országgyűlésnek) felelős kormányzat felállítása volt, az országgyűlés által megszavazott áprilisi törvényeket a király szentesítette, minden átalakulás törvényesen zajlott le.²² Azt követően azonban, hogy a bécsi udvar önkényesen vissza akart lépni a törvényben rögzített átalakulástól, és fegyverrel akart ennek érvényt szerezni, kirobbant a szabadságharc, amely során Kossuthék kimondták a függetlenséget:

„Mi, a magyar álladalmat törvényesen képviselő nemzetgyűlés, midőn jelen ünnepélyes nyilatkozatunk által, Magyarországot elidegeníthetetlen természetes jogaiba visszahelyezve minden hozzá tartozó részekkel és tartományokkal egyetemben, az önálló független európai státusok sorába iktatjuk s a hitszegő Habsburg–Lothringeni-házat Isten és világ előtt trónvesztettnek nyilatkoztatjuk.”²³

A szabadságharcot a bécsi udvar az orosz cári seregek segítségül hívásával verte le, Magyarország alkotmányos berendezkedését teljességgel felszámolták, és mindenestül az osztrák birodalomba kívánták beolvasztani, bevezették az osztrák jogot, a közigazgatást és az igazságszolgáltatást. Az ország szuverenitását csak a kiegyezést (1867) követően állították helyre, ezzel:

„Ő császári s apostoli királyi Felsége, miután többi országait és tartományait alkotmányos jogokkal ruházta fel, legmagasabb trónbeszédében, mellyel a jelen országgyűlést megnyitni méltóztatott: Felszólítja az országgyűlést, hogy a *pragmatica sanctiónak*, mint kölcsönösen elismert jogalapnak, elveiből kiindulva, gondoskodnék oly módokról, melyeknél fogva mind Magyarország és társországainak a *pragmatica sanctió* által is biztosított közjogi és belkormányzati önállósága, mind a birodalom biztosságának és együtt maradásának életfeltételei sérthetetlenül megóvassanak, egyszersmind pedig a fennírtett közös ügyek alkotmányos elintézésénél egyrésről a magyar korona országai, másrésről Ő Felsége többi országai és tartományai alkotmányos befolyása biztosíttassék”.²⁴

22 *CJH.* 1848. évi III. tc.

23 *CJH.* 1849. évi II. tc.

24 *CJH.* 1867. évi XII. tc.

Deákék nagyon bölcsen a magyar szuverenitást biztosító (1723. évi) törvényekre hivatkoztak a kiegyezési tárgyalások alatt, és sikerült is elérni, hogy az ország belkormányzati önállóságát helyreállítsák. A dualizmus időszakában (1867–1918) kiemelten figyeltek is arra, hogy a magyar belügyekbe az osztrák kormányzat részéről bele ne avatkozzanak. Nagyon látványosan visszaadja ezt az a példa, amikor von Koerber osztrák miniszterelnök a századfordulót követően negatív véleményt mondott egy magyar közjogi kérdésről, akkor gróf Tisza István magyar miniszterelnök nagyon elegánsan, de határozottan utasította vissza, mondván, hogy „azok, hogy egy angol kifejezéssel éljek: egy *distinguished foreigner*nek, egy előkelő idegennek dilettáns nyilatkozatai, amelyeknek valami különösebb súlyt tulajdonítani hiba volna”.²⁵

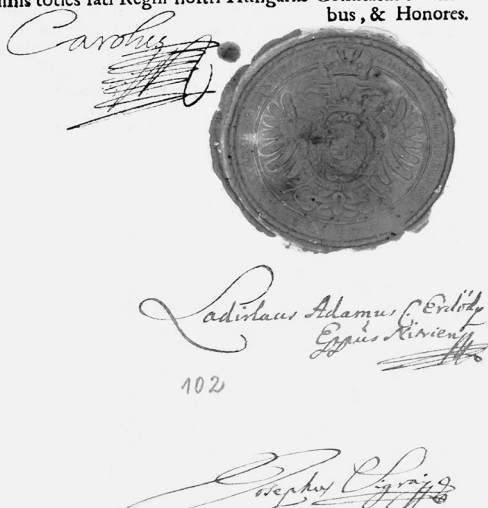
A bírói függetlenség és a Curia (1723)

Az igazságszolgáltatás kapcsán hasonló tendenciát figyelhetünk meg, mint a kormányzat alakulása során. Már a középkorban megfogalmazódnak a bírói függetlenséggel kapcsolatos törvények Magyarországon; „a királyi felség vagy

a főpap urak és bárók egy bírót se szorítsanak és kényszerítsenek arra, hogy valakinek kedvére a szokásokat és a közönséges bírói gyakorlatot meg a törvény rendét megmásítsa vagy megzavarja”.²⁶ Sőt, a magyar törvényi- és szokásjogot összefoglaló művében Werbőczy külön értekezik a bírói függetlenség személyi biztosítékairól.²⁷

Az 1526 utáni időszak aztán az igazságszolgáltatást is kihívások elé állította, különösen is, hogy a bécsi udvar számos alkalommal nyúlt törvénytelen eszközökhöz, és vont eljárás alá hangadó, a bécsi udvarnak a magyar alkotmányt sértő törekvéseivel szemben álló nemeseket (Dobó-Balassi-per, Illésházy-per).²⁸ A Bocskai-felkelés (1604–1606) legfőbb okai között a törvénytelen ítélezési gyakorlat is ott volt, a felkelést lezáró bécsi békeséget (1606) becikkelyező 1608. évi országgyűlés ki is mondta, hogy „a törvénytelen parancsokat megtartani nem kell”,²⁹ amely igényt a század folyamán még többször megerősítettek.³⁰ A 17. századi uralkodói (alkotmánybiztosító) hitlevelek mindegyike – a korábbi törvényekre hivatkozva – hangsúlyosan tartalmazta azt, hogy a király „az ország határain belülről hozzáforduló kérelmezőket és peres feleket pedig, akik hazafiak, [...] külföldi kormányhoz és törvényekhez utasítani, hurcolni és küldeni nem engedi”.³¹ Ehhez képest az udvar továbbra is élt ezzel a praxissal, sőt a 17. század második felében az csak felerősödött, a Wesselényi-összeesküvésben (1666–67) érintett bárók (Frangepán, Nádasdy, Zrínyi) pere és 1671-es kivégzése ezt jól mutatja,³² hiszen a bécsi

100 **ARTICULI POSONIENS.**
 fis; Georgio Zorger, electo Dulmenfis; Paulo Olafz, electo Almistenfis; Comite Emerico Juniore Esterházy, electo Sibinicenfis; & Paulo Ignatio Névery, electo Makarienfis Ecclesiarum Episcopis, Ecclesias DEI feliciter gubernantibus.
 Itém Spectabilibus ac Magnificis, Comite Nicolao Pálffy ab Erdöd, prædicti Regni nostri Hungariæ Palatino, Judice Cumanorum, Aurei Velleris Equite, & Locumtenente nostro Regio; Comite Stephano Koháry de Csábragh, Judice Curiaz nostræ Regiæ; Comite Joanne Pálffy à prædicta Erdöd, antelatorum Regnorum nostrorum Dalmatiæ, Croatia, & Sclavoniæ Bano; Comite Sigismundo Csáky de Kereftszegh, Tavernicorum; Comite Marco Czobor, de Czobor Szent Mihály, Janitorum (Officiis Curiaz, & Pincernarum vacantibus) Comite Joanne Kéry de Ipolykér, Agazonum; Comite Joanne Draskovics de Trakoffyán, Cubiculariorum; Comite Petro Zichy de Váfonkó, Dapiferorum nostrorum Regalium per Hungariam Magistris; ac prælibato Comite Nicolao Pálffy à repetita Erdöd, Comite Pofoniensfi; Cæterisque quàm plurimis toties fati Regni nostri Hungariæ Comitatus tenentibus, & Honores.

Az 1723. évi dekrétum utolsó oldala uralkodói szentesítéssel (Magyar Nemzeti Levéltár)

25 Képviselőházi napló. XIX. köt. 1901. 1903. november 12–november 28., 539. Országos ülés, 1903 november 18. 156.

26 CJH. 1492. évi 10. tc.

27 WERBŐCZY István: Hármaskönyv = Corpus Juris Hungarici. szerk. MÁRKUS Dezső, Franklin, Bp. 1897. I. rész 14. cím 6§.

28 KÁROLYI Árpád: A Dobó-Balassa féle összeesküvés történetéhez (1569–72). Athenaeum, Bp. 1879., KÁROLYI Árpád: Illésházy István hűtlenségi pöre. MTA, Bp. 1883.

29 CJH. 1608. évi (k.u.) 6. tc.

30 CJH. 1635. évi 13., 1655. évi 53. tc.

31 CJH. 1622. évi 2. tc. 9§.

32 TUSOR Péter: Forráskritikai megjegyzések a Wesselényi-összeesküvés történetéhez. Századok, 2021/6. 1233–1277., TUSOR Péter: Ki volt „Ferdinandus” és „Osvaldus” a Wesselényi-összeesküvésben? Újabb forráskritikai észrevételek a rendi szervezkedés történetéhez. FONS, 2021/1. 133–154. és W. SALGÓ Ágnes: A Wesselényi-összeesküvés. Beszámoló a perről és a kivégzésekről. Helikon, Bp. 2005.

udvar nyíltan felrúgta a magyar alkotmányos berendezkedést,³³ mely törvénytelenségnek csak a Thököly-felkelés (1679–81) vetett véget.³⁴ Az ország felszabadtását követő újabb visszaélések – lásd többek között az eperjesi vésztörvényszéket (1687), ahol Caraffa császári generális parancsára és elnöklete alatt koholt vádak alapján tucatjával végeztek ki ártatlan embereket³⁵ – következtében ki-robbant Rákóczi-szabadságharc egyik fő követelése is az igazságszolgáltatás törvényességének helyreállítása volt, amit a szatmári béke (1711) utáni hosszas egyezkedéseknek köszönhetően sikerült csak rendezni.³⁶

A Mohács utáni két évszázad időszakának kaotikus állapotát felszámolandó már az 1712–15-ös országgyűlésen megindult a folyamat,³⁷ de csak az 1723. évi diétán sikerült keresztülvinni, és így létrehozták a pesti székhelyű, állandóan működő, rögzített hatáskörű felsőbbbírószéket, a Curiát.³⁸ A bírósági rendszer 1723-ban történő rendezését követően évtizedeken át háborítatlanul működött, majd csak a bitorló II. József császár időszakában szenvedett jelentős beavatkozást, aki szétverte szinte az egész magyar bírósági rendszert, amit azonban halála után az 1790/91. évi országgyűlésen sikerül orvosolni. Ekkor mondják ki a diétán, ami addig évszázadokig magától értetődő volt, hogy

„a bíróságoknak törvénnyel megállapított vagy megállapítandó szervezete királyi hatalommal nem fog megváltoztatni; sem a törvényes ítéletek végrehajtása parancsokkal gátoltatni, sem hogy azt mások gátolják, megengedtetni nem fog; sem pedig a bíróságok törvényes ítéletei megmásítatni, vagy akár a királynak, avagy valamely politikai kormányzéknek felülvizsgálata alá vonatni nem fognak; hanem a valláskülönbség nélkül választandó bírák az országnak érvényben álló, vagy ezután hozandó törvényei és bevett szokásai szerint tartanak törvénytörvényeket.”³⁹

Világosan kifejezést nyer tehát, hogy bíróságot csak törvényesen lehet létesíteni vagy megszüntetni, ennek ellenére az 1848/49-es forradalom és szabadságharc leverését követően az országot megszálló idegen osztrák hatalom, semmibe véve a magyar jogot, az első felelős magyar miniszterelnököt, gróf Batthyány Lajost idegen jog alkalmazásával és idegen bíróság által ítélte el és végeztette ki.⁴⁰ Az önkényuralom összeomlása után nem véletlen, hogy majd az 1869. évi IV. törvénycikkelyben a bírói függetlenség személyi és intézményes garanciái – az akkor már évszázados sérelmek tapasztalatával – határozottan köszönnek vissza. A kiegyezést követően helyreállított és a polgári kornak megfelelően átalakított bírósági rendszert és bírói függetlenséget újabb támadás a 20. század során az idegen (német, szovjet) megszállások alatt érte, a kommunista hatalom 1945 és 1956 között 1100 bírót (!) mozdított el hivatalából.⁴¹ A kommunista diktatúra szétverte a polgári kori bírósági rendszert, a Curiát még a neki szentelt, 1896-ban felavatott Kossuth-téri Igazságügyi Palotából is kiköltöztették, majd meg is szüntették, és idegen szovjet nevet adva, Legfelsőbb Bíróságként szervezték át. A bírói függetlenséget csak 1989 után sikerült helyreállítani, a Kúria csak 2012-ben kapta vissza régi, a magyar történeti hagyományoknak megfelelő nevét.

**a magyar belügyekbe
kívülről ne avatkozzanak bele**

33 KÁROLYI Árpád: *A magyar alkotmány felfüggesztése 1673-ban*. MTA, Bp. 1883.

34 *CJH*. 1681. évi 2., 10. tc.

35 KÓNYA Péter: *Az eperjesi vésztörvényszék, 1687*. PVT, Eperjes–Budapest, 1994.

36 *CJH*. 1715. évi 10., 17., 1741. évi 21 tc.

37 *CJH*. 1715. évi 28. tc. BÓNIS György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában (Systematica Comissio)*. Sárkány Nyomda, Bp. 1935.

38 *CJH*. 1723. évi 24–26. tc., VARGA J. János: *Államhatalmi és rendi kísérletek a közigazgatás és az igazságszolgáltatás reformjára a török kiűzésének időszakában. 1688–1723 = A magyar államiság első ezer éve*. szerk. FONT Márta – KAJTÁR István, PTE BTK–PTE ÁJK, Pécs, 2000. 147–159., *CJH*. 1741. évi 24. tc.

39 *CJH*. 1790/91. évi 12. tc.

40 HORVÁTH Attila: *Koncepció per az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke ellen. Gróf Batthyány Lajos pere. Jogtörténeti Szemle*, 2008/1. 12–21.

41 ZINNER Tibor: *A jogtöréstől az érdemi jogegység felé vezető útig 1944/45–1989 = 300 éves a Kúria*. szerk. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYERI-PÁLFFI Zoltán, Kúria, Bp. 2023. 76–113. 89.

Jogrend – A M. Kir. Kúriának és Ítéltáblának székhelyet biztosító Igazságügyi Palota a mai Kossuth téren 1898-ban (Fortepan / Budapest Főváros Levéltára / Klósz György fényképei)

ZÁRÓ GONDOLATOK

Furcsa dolog, hogy a szuverenitás, a jogállamiság, a bírói függetlenség kapcsán olyan országok oktatják ki Magyarországot, amelyek létrejötte előtt sok-sok évszázaddal ezekről a dolgokról nemcsak hogy gondolkodtak a magyar elitek, de a tárgyban törvények tucatjai születtek Magyarországon. Werbőczy *Tripartitumát* idézzük:

„A fejedelem mindazáltal egyedül a maga akaratából és önkényesen, kiváltképen az isteni és természeti jogot sértő dolgokban és az egész magyar nemzet régi szabadságának ártalmára semmit sem rendelhet; hanem össze kell hívnia és megkérdeznie a népet; ha vajon ennek az ilyen törvények tetszenek-e vagy sem? akik, ha igennel felelnek, azontúl az ilyen végzéseket (az isteni és természeti jog mindig épségben maradván) törvényekül tartjuk meg.”⁴²

A klasszikus műveltségű Werbőczy még tudta, hogy a jogállam annyit tesz, hogy az állami cselekvések joghoz kell hogy kötődjenek, de e jog fölött azonban a természetjognak, egy keresztény erkölcsi korlátnak kell húzódnia. A történeti alkotmány fejlődését, és ez a kormányzati vagy a bírósági rendszer alakulásán keresztül jól látható, mindig a külső hatalmak beavatkozása térítette el természetes ívétől. Nekünk magyaroknak az jutott történeti tanulsággul, hogy ami volt, az lesz. Nem szokott egyszerűen menni az, míg az igazunkat kiverkedjük. ■

42 WERBŐCZY: *I.m.* II. rész 3. cím 3§.